

FOLIA PRAEHISTORICA POSNANIENSIA T. XVI – 2011
INSTYTUT PRAEHISTORII, UAM POZNAŃ – ISBN 978-83-232-2435-8 ISSN 0239-8524

**SPOŁECZNA INTERPRETACJA WYBRANYCH
WCZESNOŚREDNIOWIECZNYCH CMENARZYSK
RZĘDOWYCH W PERSPEKTYWIE *GENDER STUDIES*
I *LIFECYCLE ANALYSIS*.
CZĘŚĆ I. ANALIZA I INTERPRETACJA. CZĘŚĆ II. ŹRÓDŁA.
KATALOG WYBRANYCH CMENARZYSK RZĘDOWYCH
WCHODZĄCYCH W SKŁAD PRÓBY**

SOCIAL INTERPRETATION OF THE SELECTED EARLY
MEDIEVAL ROW CEMETERIES IN THE PERSPECTIVE
GENDER STUDIES AND LIFECYCLE ANALYSIS

(autoreferat wygłoszony w trakcie obrony pracy doktorskiej
w dniu 28 czerwca 2010 r.)

Zasadniczym celem mojej pracy była analiza i interpretacja społeczna cmentarzysk, a konkretnie obserwacja układów archeologicznych i ich odniesienie do zjawisk społecznych w aspekcie koncepcji *gender* (płci społecznej lub kulturowej) i *lifecycle* (cyklu życiowego). Innymi słowy, moim celem było ustalenie tego, czy i jak tożsamości społeczne związane z płcią i wiekiem były zaznaczane i wyrażane za pomocą różnych form materialnych w obrządku pogrzebowym.

Wspomniany cel wynikał z jednej strony z założenia, że śmierć oprócz innego wymiaru to wydarzenie społeczne, a obrzędy pogrzebowe stanowią pewnego rodzaju socjodramat, w którym mogą się ujawniać niektóre zasady życia społecznego. Stąd cmentarz może być traktowany jako swoista księga, jako pewnego rodzaju tekst kultury. W takim ujęciu miejsce pochówku jest obrazem danej społeczności. Cmentarz może odzwierciedlać stosunki wyznaniowe, etniczne, społeczne, obyczajowe, sytuację materialną członków społeczności i ich przemiany w określonym czasie, a każdy grób jest informacją o pochowanym w nim człowieku, symbolizuje i identyfikuje go. Grób bowiem zastępuje emocjonalną oraz społeczną przestrzeń zmaterializowaną kiedyś wokół człowieka.

Z drugiej strony cel pracy wypływał z przekonania, że archeologia jest przede wszystkim praktyką interpretacyjną, a głównym celem badań archeologicznych jest zinterpretowanie i zrozumienie informacji archeologicznych, czyli określenie znaczeń

i funkcji obserwowanych układów. Zadaniem tak rozumianej archeologii jest wyjście poza zwykły opis i klasyfikację materiałów.

Moim celem przy tym nie była rekonstrukcja przeszłości, czyli jej odtwarzanie, gdyż jest to niemożliwe. Każda rekonstrukcja jest konstrukcją; ale re-konstrukcja, czyli stworzenie narracji (opowieści) będącej wyobrażeniem przeszłości, propozycją opartą na danych. Jak zauważył Andrzej Zybortowicz, nauka jest pewnym sposobem produkowania opowieści na temat świata (Zybortowicz 1995, s. 124) i jak pisze Włodzimierz Rączkowski: „to co wytwarza archeolog, to interpretacja, która nie jest przeszłością, lecz która pretenduje do reprezentowania przeszłości” (Rączkowski 2002, s. 191). W związku z tym moim celem nie było odpowiedzenie na pytanie: jak było, lecz raczej starałem się odpowiedzieć na pytanie: jak mogło być, a szerzej czego na podstawie zebranego materiału możemy dowiedzieć się o innych oraz o sobie, co możemy z uzyskaną wiedzą zrobić i do czego może nam ona posłużyć.

Podstawę źródłową pracy stanowiły materiały antropologiczne (szczątki kostne) i archeologiczne (inventarze i struktury grobowe) z cmentarzysk rządowych występujących w dorzeczu Odry i Wisły w okresie między X a XIII w. Tak zwane cmentarze rządowe charakteryzowały się stosowaniem inhumacji oraz występowaniem bardziej lub mniej czytelnego ułożenia grobów w rzędach. W starszych fazach użytkowania charakterystyczne dla nich było występowanie zróżnicowanej orientacji zmarłych głową na wschód lub zachód i wyposażenia grobowego. Z kolei w młodszych fazach użytkowania cmentarze rządowe charakteryzowały się jednolitą orientacją wszystkich zmarłych głową na zachód oraz zanikiem zwyczaju wyposażania zmarłych.

Cmentarze tego typu były na różnych obszarach Europy związane z wczesnym, wstępnym okresem chrystianizacji. Pojawiły się one jeszcze w schyłkowej fazie istnienia Imperium Rzymskiego w III i IV w. w północnej Galii, a następnie rozpowszechniły się na chrystianizowany obszar *barbaricum* germańskiego (w starszych fazach wczesnego średniowiecza) i słowiańskiego (w młodszych fazach wczesnego średniowiecza). Z kolei, w związku z postępami chrystianizacji, pozakościelne cmentarze rządowe znikły i były zastępowane przez cmentarze przykościelne. W zachodniej części Europy ten proces zachodził między VII a VIII w., a w środkowej między XII a XIII w.

Dokonując analiz i interpretacji, oparłem się na wyborze 29 stanowisk z obszaru dorzecza Odry i Wisły zawierających łącznie 2286 pochówków. W sensie statystycznym wybrane cmentarzyska stanowiły prostą próbę celową z populacji cmentarzysk rządowych, będąc częścią znanych i zbadanych cmentarzysk, które z kolei stanowią frakcję wszystkich cmentarzy użytkowanych we wczesnym średniowieczu. Podstawowym kryterium włączenia poszczególnych cmentarzysk w skład próby było istnienie w obiegu naukowym publikacji opisujących dane cmentarzysko oraz antropologicznych oznaczeń płci i wieku. Chociaż, co muszę zaznaczyć, w pewnych przypadkach musiałem odstąpić od tych kryteriów.

Pod względem zastosowanej metody interpretacji moja praca mieści się w nurcie archeologii postprocesualnej i wykorzystuje elementy teorii marksizmu, strukturalizmu

i semiotyki, chociaż w niektórych aspektach nawiązuje również do dorobku archeologii procesualnej. Postępowanie badawcze zastosowane przeze mnie w pracy przebiegało w dwóch etapach. W pierwszym, analitycznym etapie, za pomocą wykresów, tablic i testów statystycznych dokonałem uporządkowania danych, wyodrębnienia i określenia poszczególnych elementów obrządku pogrzebowego, a następnie identyfikacji wzorców i tendencji poprzez odniesienie tych elementów do płci i wieku. W drugim, interpretacyjnym etapie, dokonałem określenia znaczeń i funkcji związków wykrytych w badanym materiale asocjacji.

W niniejszej pracy dla dokonania społecznej interpretacji materialnych pozostałości wczesnośredniowiecznego obrządku pogrzebowego w aspekcie płci i wieku przyjąłem perspektywę płci kulturowej (ang. *gender*) i cyklu życiowego (ang. *lifecycle*). *Gender*, czyli płeć społeczna lub kulturowa to stworzone przez społeczeństwo role, zachowania, aktywności i atrybuty, jakie dane społeczeństwo uznaje za odpowiednie dla mężczyzn i kobiet. *Gender* dotyczy zatem kulturowej interpretacji różnicy płci, której rezultatem jest kategoryzacja osób, przedmiotów, przestrzeni i ciał. Wpływa ona na to, jak ludzie żyją i jak konstruują świat wokół siebie.

Analiza podejmowana w ramach *gender studies* dotyczy m.in. kulturowych i społecznych procesów konstruowania norm męskości i kobiecości, internalizacji owych norm oraz społecznych konsekwencji ich obowiązywania. W teorii *gender* przyjmuje się założenie, że różnica płci i wynikające z niej relacje są jednym z podstawowych organizatorów kultury i nadają zasadniczą dynamikę życiu społecznemu. Ważnym obszarem analiz w obrębie *gender studies* jest również nienormatywność płciowa, w tym zjawisko tzw. trzeciej płci. W archeologii celem *gender studies* jest badanie relacji i wydobycie zróżnicowania pomiędzy płciami – rozumianego w kategoriach społecznych i kulturowych, a nie biologicznych, próba rekonstrukcji związanych z płcią ról i pozycji społecznych oraz wyróżnienie artefaktów, rejonów aktywności i czynności charakterystycznych dla mężczyzn i kobiet. W kontekście archeologicznego badania cmentarzysk płci biologicznej odpowiada szkielet, natomiast płeć kulturowa jest reprezentowana przez dary i struktury grobowe.

Druga z zastosowanych przeze mnie koncepcji teoretycznych – koncepcja cyklu życiowego określa proces przemian prowadzących do pełnego rozwoju organizmu od czasu jego powstania aż do śmierci. W jego ramach można wyróżnić poszczególne etapy życiowe i momenty przełomowe, np. przejście między życiem a śmiercią, które w życiu człowieka często stanowią bardzo wyraźnie akcentowane przełomy, którym z kolei towarzyszą odpowiednie ceremonie i rytuały, mogące znajdować swoje odzwierciedlenie w obrządku pogrzebowym.

Sama praca ma konstrukcję dwuczęściową. Część pierwsza – „Analiza i interpretacja”, stanowiąca tom pierwszy, ma tradycyjny układ składający się ze wstępu, zakończenia i czterech rozdziałów, w których dokonuję prezentacji założeń koncepcji *gender* i *lifecycle* oraz analizy i interpretacji materiałów pochodzących z wybranych wczesnośredniowiecznych cmentarzysk rządowych. Część druga – „Źródła”, stanowiąca tom

drugi pracy, ma charakter katalogu i tworzy obszerny apendyks, który zawiera plany, tabele i wykresy zestawione dla poszczególnych cmentarzysk tworzących próbę. Zawarte w apendyksie zestawienia stanowiły podstawę do rozważań znajdujących się w pierwszej, analityczno-interpretacyjnej części pracy.

Spośród różnych elementów materialnych pozostałości obrządku pogrzebowego praktykowanego na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach rzędowych w odniesieniu do płci największe znaczenie dystynktywne miało wyposażenie i ułożenie ciała w grobie. Inwentarze grobów na cmentarzyskach rzędowych nie były przeważnie zbyt okazałe i zróżnicowane zarówno pod względem asortymentu, jak i ilości oraz jakości przedmiotów wchodzących w ich skład. Przy czym zestaw dóbr grobowych był dosyć zestandaryzowany. We wczesnośredniowiecznych grobach umieszczano przede wszystkim elementy ubioru najczęściej w postaci ozdób, głównie były to kabłączki skroniowe, paciorki oraz pierścionki, niekiedy różne zawieszki i zausznice, rzadziej inne części stroju, np. sprzączki do pasa; pokarmy i napoje, po których pozostałością były całe zachowane naczynia, np. gliniane garnki czy drewniane wiaderka oraz niekiedy kości zwierząt i ptaków; elementy instrumentarium ogniowego w postaci przedmiotów związanych z ogniem lub służących do jego krzesania, takich jak krzesiwa i krzemienne skałek, ale także noże; elementy uzbrojenia – miecze, groty włóczni i strzał, topory i czekany; różne przedmioty codziennego użytku i narzędzia, np. noże, oselki, przęśliki; przedmioty o specyficznym charakterze, np. jajka, gliniane pisanki i grzechotki.

Przedmioty te składane wraz ze zmarłym do grobu pełniły przede wszystkim funkcję magiczną i społeczną. Funkcja magiczna wyposażenia grobowego wiązała się ze znaczeniem apotropaicznym, przy czym chodziło zarówno o ochronę samego zmarłego, jak i ochronę żywych przed zmarłym. Przedmioty składane wraz ze zmarłym miały za zadanie zabezpieczenie i pomoc w transformacji, i nabyciu właściwości tamtego świata przez zmarłego. Zgodnie z poglądami społeczeństw tradycyjnych magiczną ochronę należało podjąć zwłaszcza wtedy, kiedy człowiek znajdował się w stanie czasowej dezintegracji, w stanie liminalnym przechodząc przemianę swojego statusu, czyli w sytuacji gdy został wyprowadzony ze swojego poprzedniego stanu, a nie nabył jeszcze nowych właściwości. Symbolika wyposażenia grobowego wiązała się również z symboliką płodności i regeneracji zgodnie z zasadą, że to, co żyje, rodzi się z tego, co nie żyje. Funkcja społeczna wyposażenia grobowego była związana z konstruowaniem i wyrażaniem statusu, czyli lokalizacją i przypisaniem do określonego miejsca w społeczeństwie oraz tożsamości, czyli określeniu tego kim się jest. Wynikało to z faktu, że ciała są nierozzerwalnie połączone z przedmiotami i za ich pośrednictwem są tworzone, definiowane oraz kategoryzowane zarówno za życia, jak i po śmierci. Jak pisał Jacek Kuroń: „można zasadnie powiedzieć, że świat przedmiotów kształtuje nasza psychika, ale równie prawdziwe będzie twierdzenie przeciwne – że to rzeczywistość materialna tworzy i przekształca nasze »ja«” (Kuroń 2002, s. 5). W związku z tym zmarłego ubierano i wyposażano zgodnie z jego stanem, tożsamością, pozycją społeczną, płcią, stadium życia itp.

Rodzaj wyposażenia składanego wraz ze zmarłymi różnił się w zależności od płci. W przypadku kobiet były to przede wszystkim ozdoby i części stroju, w grobach mężczyzn występowały głównie noże i inne przedmioty codziennego użytku oraz w części grobów męskich elementy uzbrojenia. Zarówno w grobach kobiet, jak i mężczyzn występowały monety, noże, naczynia gliniane i wiaderka. Z wyjątkiem monet przedmioty te wykazywały jednak różnice w częstości występowania w zależności od płci pochowanej osoby. Noże i wiaderka występowały częściej w grobach mężczyzn, naczynia gliniane częściej składano w grobach kobiet. Należy również zaznaczyć, że na wszystkich cmentarzyskach rządowych istniała pewna część pochówków nie zawierająca wyposażenia grobowego możliwego do stwierdzenia metodami archeologicznymi, przy czym ich liczba z czasem wzrastała.

W wyraźny sposób płeć pochowanej osoby wpływała również na sposób ułożenie ciała w grobie w stosunku do określonego kierunku świata, tzw. orientacja. Z pewnymi wyjątkami i odstępstwami kobiety były orientowane głową na zachód, mężczyźni byli orientowani głową na wschód. Orientacja nie wykazywała w zasadzie związku z wiekiem z wyjątkiem występowania przewagi orientacji zachodniej typowej dla kobiet wśród dzieci młodszych oraz większej liczby przypadków o orientacji wschodniej charakterystycznej dla mężczyzn wśród dzieci starszych. Orientacja wykazywała związek z chronologią, która miała istotny wpływ na obserwowaną relację pomiędzy płcią i ułożeniem ciała w grobie według stron świata. W młodszych fazach użytkowania cmentarzysk rządowych występowała wspomniana orientacja przemienna na wschód lub zachód, w zależności od płci. W starszych fazach użytkowania cmentarzysk nastąpiło ujednoczenie orientacji, wszyscy zmarli bez względu na płeć byli orientowani głową na zachód. Orientacja była również związana z wierzeniami w postaci lokalizacji krainy zmarłych na zachodzie i z organizacją rodową (związki pokrewieństwa i powinowactwa). Można więc przyjąć, że sposób ułożenia ciała w grobie w stosunku do stron świata wyrażał relację „swoj – obcy” i „męskie – żeńskie”. Ponadto w przypadku wspólnego pochówku kobiety i mężczyzny, kobiety składano w grobie przeważnie po lewej stronie, mężczyzn zaś po prawej

Można jednakże również zaobserwować pewne niekonsekwencje i odstępstwa od stosowanych reguł. Niekiedy w grobach kobiet spotykało się elementy wyposażenia typowe dla pochówków męskich; były to elementy uzbrojenia, np. grot włóczni i przedmioty codziennego użytku np. oselki, krzesiwa. Z kolei w grobach mężczyzn spotykało się elementy wyposażenia charakterystyczne dla grobów kobiet; były to ozdoby, np. kabłączki skroniowe, paciorki, pierścionki. Niektóre pochówki kobiet były orientowane głową na wschód, z twarzą zwróconą na zachód, natomiast część grobów mężczyzn miała orientację zachodnią, zaś w przypadku grobów podwójnych występowały przypadki złożenia kobiety po prawej stronie, mężczyzny zaś po lewej stronie. Występowały również pochówki dwóch osób dorosłych tej samej płci, najczęściej mężczyzn. Nie można wykluczyć, że w ten sposób w niektórych przypadkach mogła przejawiać się nienormatywność płciowa, chociaż pozostaje to sprawą kontrowersyjną.

W odniesieniu do wieku analiza materiałów pochodzących z cmentarzysk rzędowych pozwoliła na wyodrębnienie 6 etapów tworzących cykl życiowy we wczesnym średniowieczu (stosowana antropologiczna klasyfikacja wieku: *infans I* 0–6/7 lat, *infans II* 7–14/15 lat, *juvenis* 15–20/21 lat, *adultus* 21–35 lat, *maturus* 35–50/55, *senilis* ponad 50/55 lat). Pierwszy etap życiowy (0–1 roku życia) odpowiadający biologicznemu okresowi noworodka i niemowlęcia (dzieci najmłodsze, klasa wieku *infans I*) wiązał się z pierwszym ważnym, uchwytnym archeologicznie momentem przełomowym w cyklu życiowym człowieka w postaci narodzin. W ramach tego etapu życia dziecko nie było jeszcze traktowane jako pełna osoba społeczna, na co może wskazywać zupełny brak wyposażenia grobowego i częste występowanie pochówków dzieci w tym wieku w grobach podwójnych wraz z osobą dorosłą. Drugi etap życiowy (2/3/4–6/7 roku życia) odpowiadał biologicznemu okresowi młodszego dzieciństwa (klasa wieku *infans II*). W ramach tego etapu życia dziecko stawało się osobą społeczną, czego świadectwem może być pojawienie się wyposażenia grobowego. Było ono jednak słabo zróżnicowane pod względem płciowym i często posiadało charakter neutralny. Dzieci zmarłe w tym wieku były już jednak często składane w indywidualnych grobach. Trzeci etap życiowy (6/7 – *juvenis*) odpowiadał okresowi starszego dzieciństwa (klasa wieku *infans III*). W ramach tego etapu życiowego zachodził jeden z najważniejszych i najwyraźniej zaznaczających się momentów przełomowych, który dokonywał się około 6/7 roku życia. W tym momencie kończyło się krótkie, właściwe dzieciństwo i dziecko było stopniowo inkorporowane do świata dorosłych. Ponad połowa pochówków dzieci w tym wieku posiadała wyposażenie grobowe. Wyposażenie to przejawiało już wyraźne zróżnicowanie pod względem płci i miało taki sam charakter jak wyposażenie grobowe osób dorosłych. Ponadto wśród dzieci zmarłych w tym okresie życia występowały pochówki bardzo bogato pod względem ilości i jakości wyposażenia. Czwarty etap życiowy odpowiadał okresowi młodzieńczemu (klasa wieku *juvenis*) zaznaczał się on jednak w materiale archeologicznym znacznie słabiej niż trzy poprzednie. Charakterystyczne dla tego etapu życia było występowanie w inwentarzach grobowych części męczyzn elementów uzbrojenia, które sporadycznie pojawiały się również w grobach osób zmarłych w poprzednim etapie życia. Piąty etap życiowy odpowiadał okresowi dorosłości i dojrzałości (klasy wieku *adultus* i *maturus*). Zmarli pochowani w tym okresie życia charakteryzowali się posiadaniem inwentarzy grobowych o największej różnorodności i obfitości. Szósty etap życiowy odpowiadał okresowi starości (klasa wieku *senilis*) i stanowił ostatnią fazę cyklu życiowego zamkniętą momentem przełomowym w postaci śmierci. W tym okresie wyraźnie zmniejszało się i zanikło zróżnicowanie rodzajowe inwentarzy grobowych oraz nasila się tendencja do wyposażania zmarłych w przedmioty o charakterze neutralnym. W analizowanych materiałach zaznaczył się fakt, że część starszych męczyzn zachowywała wysoką pozycję społeczną, o czym świadczy okazałość i rodzaj konstrukcji grobowych oraz wyposażenia grobowego.

Analiza populacji reprezentowanej na wczesnośredniowiecznych cmentarzyskach rzędowych w porównaniu ze współczesną populacją potwierdziła również, że czynniki kulturowe, w tym te, które wiążą się z postrzeganiem różnic biologicznych dotyczących

plci, mogą w istotny sposób modyfikować procesy i zjawiska biologiczne. W analizowanej populacji wczesnośredniowiecznej zaobserwowano dużą śmiertelność dzieci oraz pewną przewagę liczby mężczyzn wobec kobiet. Ponadto zbadane materiały wskazały, że mężczyźni żyli dłużej i charakteryzowała ich większa średnia długość życia oraz wymieralność w starszych klasach wieku, głównie *adultus* i *maturus*, kobiety zaś żyły krócej, z czym wiązała się niższa średnia długość życia oraz wymieralność w młodszych klasach wieku, przeważnie *juvenis* i *adultus*. Klasy wieku *senilis* dożywało ogólnie mało osób, przy czym było to więcej mężczyzn niż kobiet. Z kolei współczesne populacje europejskie prezentują obraz dokładnie odwrotny w postaci przewagi liczebnej kobiet nad mężczyznami w populacji i zdecydowanie dłuższej średniej życia kobiet niż mężczyzn.

Jak wynika z poczynionych na materiałach pochodzących z analizowanych cmentarzysk obserwacji, częstość i rodzaj występowania urazów i chorób w badanej populacji były w pewnym stopniu zależne od płci. Mężczyźni zdecydowanie częściej niż kobiety doznawali urazów, takich jak np. złamania, kości czaszki czy szkieletu postkranialnego. Urazy dotyczyły częściej mężczyzn, zapewne z uwagi na rodzaj wykonywanej pracy, a także wzmożoną częstość zachowań agresywnych. Przy czym większość urazów miała charakter przeżyciowy i wskazywała na wygojenie się urazu i powrót do zdrowia. W przypadku kobiet oraz dzieci szkielety rzadko nosiły ślady urazów, występowały na nich natomiast ślady związane z chorobami i działaniem stresu będącego wynikiem obciążenia pracą i niedoborów żywieniowych, takie jak m.in. *cribra orbitalia*, hipoplazja szkliwa oraz zmiany zwyrodnieniowe stawów kończyn i kręgosłupa w postaci deformacji i wyrosły kostnych tzw. osteofitów. Przy czym występowanie tych ostatnich zarejestrowano również wśród mężczyzn. Osoby, u których wystąpiły *cribra orbitalia* i hipoplazja szkliwa, umierały przeważnie w młodszym wieku (*infans I*, *infans II*, *juvenis*, *adultus*) i nie dożywały starości.

Na zakończenie chciałbym zwrócić uwagę na fakt, iż istotny i zasadniczy problem dla społecznej interpretacji cmentarzysk rządowych stanowi ich ogólnie słabe opracowanie, w tym brak publikacji szczegółowych poszczególnych cmentarzysk oraz brak wielu informacji w istniejących publikacjach cmentarzysk. Dwie kwestie stwarzają szczególne trudności. Pierwszą z nich jest słabe opracowanie antropologiczne szkieletów. Wyjątkowo dokuczliwy w tym względzie jest brak określeń wieku, a także patologii, chociaż trzeba zaznaczyć, że dużo się w tym zakresie zmienia w ostatnim czasie. Drugą jest brak dobrego datowania cmentarzysk rządowych, a w szczególności brak szczegółowego ich rozwarstwienia chronologicznego. Zacięra to obraz i utrudnia interpretację, a wyciągane wnioski czyni niekiedy problematycznymi. Dlatego w przyszłych badaniach nieodzowne wydaje się przede wszystkim podjęcie próby ściślejszego datowania, zarówno przy użyciu metod archeologicznych, jak i przyrodniczych, tak samych cmentarzysk, jak i poszczególnych grobów. Bardzo wskazane byłoby dokonanie rozwarstwienia chronologicznego stanowisk w celu ustalenia i wyodrębnienia poszczególnych faz użytkowania cmentarzysk. Pozwoliłoby to na badania pochówków pochodzących z tych samych okresów. Ma to duże znaczenie w związku z dokonującymi się między X a XIII w. przemianami obrządku pogrzebo-

wego. Brak takiego rozwarstwienia jest bez wątpienia jednym z niedomogów mojej pracy, niestety nie było możliwe jego dokonanie na obecnym etapie badań.

Duży potencjał dla badań cmentarzysk widziałbym również we wzajemnym odniesieniu do siebie danych antropologicznych, takich jak płeć, wiek, rejestrowane na szkieletach schorzenia i urazy, wzrost, kondycja biologiczna do danych archeologicznych w postaci inwentarzy i konstrukcji grobowych oraz miejsca lokalizacji pochówków.

Z kolei ustosunkowując się do znaczenia *gender studies* dla badań archeologicznych, wydaje się, że ważne w koncepcji *gender* jest zwrócenie uwagi na to, że płeć jest także konstrukcją społeczną, a nie tylko kategorią biologiczną i że człowiek jest w stanie niekiedy przekroczyć w pewnym stopniu swoje uwarunkowania biologiczne. Niemniej jednak należy pamiętać, że podstawy tożsamości płciowej są biologiczne i że konstruowanie płci kulturowej nie jest dowolne (ograniczony konstruktywizm).

Słuszny wydaje się również zasadniczy dla koncepcji *gender* podział na dwa aspekty płci – biologiczny i kulturowy, pozostające ze sobą, rzecz jasna, w relacji. Ma to swoje istotne znaczenie dla praktyki archeologii i wiąże się ze stosowaniem antropologicznych i archeologicznych wyznaczników płci. Dokonując określenia płci, nie należy tych wyznaczników mieszać ze sobą, co pozostaje nagminnie stosowaną nadal praktyką. Antropologiczne wyznaczniki płci odnoszą się do płci biologicznej, a archeologiczne wyznaczniki płci do płci kulturowej. W praktyce należy dokonywać antropologicznych i archeologicznych określeń płci niezależnie, a następnie porównywać je ze sobą. Dzięki temu można wykryć i określić w materiałach pochodzących z cmentarzysk takie zjawiska, jak np. nienormatywność płciowa. Natomiast zdecydowanie negatywnym obciążeniem koncepcji *gender* jest zbyt duże jej przesycenie ideologią, co niekiedy może prowadzić, i w istocie prowadzi do kreowania błędnych przekonań czy wyobrażeń.

BIBLIOGRAFIA

Kuroń J.

2002 *Działanie. Jeśli nie panujemy nad swoim życiem ono panuje nad nami*, Wrocław.

Rączkowski W.

2002 *Archeologia lotnicza – metoda wobec teorii*, Poznań.

Zybertowicz A.

1995 *Przemoc i poznanie. Studium z nie-klasycznej socjologii wiedzy*, Toruń.

SOCIAL INTERPRETATION OF THE SELECTED EARLY MEDIEVAL ROW CEMETERIES IN THE PERSPECTIVE GENDER STUDIES AND LIFECYCLE ANALYSIS

S u m m a r y

The study consists of two parts. The first part comprises analysis and social interpretation of archaeological and anthropological burial data from selected early medieval row cemeteries located in the catchment area of the Odra and Vistula rivers. The second part has a form of appendix of

sample burials used for analysis and interpretation carried out in the project (altogether 2286 burials from 29 cemeteries). The conducted analysis aimed at recognizing the past social system in terms of constructing and expressing gender relations and their position within the lifecycle in the early Medieval society from the period between the 10th and 13th century AD in Poland. This attempt is based on the premise that death and associated funerary rites are most of all social events. Therefore, the funeral rites, along with associated material remains, may to some extent reflect social phenomena.

The dissertation starts with an overview of the early Medieval burial customs and their changes over time, focusing primarily on the inhumation burial rite and row cemeteries. It is followed by presenting basic categories of gender and lifecycle studies. This section discusses a also a possibility of applying both concepts for interpreting archaeological and anthropological data from cemeteries. The next section involves analysis of available empirical materials from the Medieval row cemeteries and is aimed to identify and define the rules for treatment the dead according to sex and age. The following elements of burial rites have been taken into consideration: a placement of the burial within a cemetery, grave construction, grave goods, etc. A special interest has been focused upon burial rules practiced at row cemeteries in reference to atypical burials.

Dariusz Błaszczuk

Muzeum Pierwszych Piastów na Lednicy,
Oddział Rezerwat Archeologiczny Gród Piastowski w Gieczu
Grodziszczko 2, 63-012 Dominowo